

Surogatno majčinstvo

Karadža, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:297989>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Katedra za obiteljsko pravo

Diplomski rad
Surogatno majčinstvo

Lucija Karadža

Mentor: izv.prof.dr.sc. Ivan Šimović

Zagreb, lipanj 2022.

Sadržaj	
Uvod	3
1. Općenito o surogatnom majčinstvu	3
1.1. Razlozi zbog kojih se budući roditelji odlučuju za opciju surogatnog majčinstva	5
1.2. Oblici surogatnog majčinstva	6
2. Obiteljskopравни odnosi u surogatnom majčinstvu	8
2.1. Roditeljstvo i roditeljsko pravo	9
2.2. Načela za uređivanje obiteljskopравnih pitanja	11
3. Ugovor o surogatnom majčinstvu	12
3.1. Ugovori o surogatnom majčinstvu s međunarodnim elementom	15
4. Mater semper certa est?	16
5. Relevantni propisi u Republici Hrvatskoj	18
6. Prekogranično surogatno majčinstvo	20
6.1. Praksa Europskog suda za ljudska prava	21
6.1.1. Slučaj D protiv Belgije - mehanizam putnih ograničenja	21
6.1.2. Slučajevi Mennesson i Labassee protiv Francuske – mehanizam nepriznavanja pravnog roditeljstva	23
6.1.3. Slučaj Paradiso i Campanelli protiv Italije - oduzimanje djeteta namjeravanim roditeljima	25
6.1.4. Slučaj D protiv Francuske.....	27
6.2. Stanje propisa	28
7. Zaštita prava i interesa djeteta u prekograničnom surogatnom majčinstvu	29
7.1. Trgovina djecom	31
8. Iskorištavanje žena	33
Zaključak	35
Literatura	36

Uvod

Zahvaljujući napretku na području medicine i novih tehnologija, surogatno majčinstvo se razvilo kao jedan od alternativnih oblika reprodukcije. Naručitelji surogatnog majčinstva su najčešće bračni parovi koji bi željeli imati djecu, ali ih ne mogu dobiti prirodnim putem. Surogatno majčinstvo im je omogućilo da dobiju svoju biološku djecu. Kao jedan od negativnih aspekata surogatnog majčinstva u literaturi se često spominje trgovina djecom i iskorištavanje žena koje se nalaze u položaju surogatne majke. Upravo zbog toga mnoge zemlje zabranjuju surogatno majčinstvo. Međutim, pojedinci su našli način da zaobiđu zabrane putovanjem u inozemstvo. Internet je pridonio raširenosti međunarodnog surogatnog majčinstva. Parovi koji traže surogatnu majku izvan države svojeg prebivališta mogu naći zainteresiranu ženu i sklopiti sporazum uz pomoć Interneta. Usprkos negativnim učincima surogatnog majčinstva, presude Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP) upućuju na to da će se u budućnosti prihvatiti taj pravni odnos kao dopušten. Vrlo je važno da se na nacionalnoj razini zakonom urede pitanja koja se odnose na surogatno majčinstvo, a s obzirom na to da postaje i globalna pojava, potrebno je uvesti regulaciju na međunarodnoj razini.

1. Općenito o surogatnom majčinstvu

Surogatno majčinstvo postaje sve češća metoda medicinski potpomognute oplodnje.¹ Noviji je pravni oblik uspostavljanja roditeljskog odnosa između osoba koje su naručitelji surogatnog majčinstva i djeteta koje im predaje žena koja ga je rodila na temelju ugovora kojeg su sklopili.²

Surogatno majčinstvo je poznato kao najkontroverzniji oblik medicinski potpomognute oplodnje jer dijete koje nosi i rađa surogatna majka najčešće genetski ne potječe od nje, nego od muškarca koji je naručitelj ili od oba naručitelja ili pak od trećih osoba koje su darovale svoje

¹ Roksandić Vidlička, Sunčana; Hrčić, Dijana; Kirin, Zrinka, *Bioethical and legal challenges of surrogate motherhood in the Republic of Croatia*, JAHR, 3, 5, 2012., str. 37.

² Hrabar, Dubravka, Surogatno majčinstvo kao moderan oblik eksploatacije žena i trgovine djecom, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 70, 2-3, 2020., str. 171.

spolne stanice.³ Pravne, etičke i moralne dileme su mnogobrojne, a situaciju također otežavaju pravne praznine. Razdvaja genetsko, socijalno i pravno roditeljstvo, te dovodi u pitanje presumpciju *mater semper certa est*. U slučajevima prekograničnog surogatnog majčinstva pravni i etički problemi su još naglašeniji. Ugovori o surogatnom majčinstvu s međunarodnim elementom su u posljednje vrijeme bili predmetom odluka ESLJP-a zbog kršenja zajamčenih ljudskih prava.⁴

Poznato je da pravo uvijek zaostaje za društvenim pojavama koje zahtijevaju pravnu regulaciju. Prirodni slijed događaja započinje društvenom pojavom čija se učestalost povećava, nakon čega dolazi do nemoralnih pokušaja zlorabe pravnih praznina, zatim slijedi prepoznavanje problema od strane države i na kraju dolazi pravna regulacija. Ako se ovaj slijed događaja primjeni na surogatno majčinstvo, može se uočiti da je danas većina država u stadiju negiranja problema ili njegova prepoznavanja, no postoji i određeni broj država koje su pravno regulirale tu društvenu pojavu.⁵

Države postavljaju zabrane zbog zaštite morala i javnog poretka. Pravni sustavi koji dopuštaju surogatno majčinstvo razlikuju se ovisno o tome koliko su precizno predvidjeli svaku moguću pravnu situaciju i sankcionirali je.⁶

Kod prekograničnog surogatnog majčinstva ističe se razlika između država koje priznaju strane izvatke iz matice rođenih zemlje rođenja djeteta radi ustanovljenja i priznanja pravnog odnosa između naručitelja i djeteta, te onih država koje traže potvrdu o biološkoj vezi između naručitelja, najčešće muškarca, i djeteta. Takva situacija stvara pravnu nesigurnost.⁷

Što se tiče europskih država, njih 15 zabranjuje surogatno majčinstvo, 10 nema nikakvu pravnu regulativu, a 7 ga dopušta pod strogim uvjetima koji su propisani zakonom.⁸ Republika Hrvatska spada u skupinu država koje izričito zabranjuju surogatno majčinstvo.

³ *Ibid.*, str. 173.

⁴ *Ibid.*, str. 171.

⁵ Župan, Mirela; Puljko, Vjekoslav; Sukačić, Marko, Međunarodni ugovori o zamjenskom majčinstvu – nestaje li paradigma *mater semper certa est?*, Pravni vjesnik, 29, 2, 2013., str. 8.

⁶ Hrabar, *op.cit.* (bilj.2), str. 174.

⁷ *Ibid.*, str. 176.

⁸ *Ibid.*, str. 174.

1.1. Razlozi zbog kojih se budući roditelji odlučuju za opciju surogatnog majčinstva

Medicina se ubrzano razvija, a pravo pokušava održati korak s inovacijama i postaviti određene granice. Potrebno je osigurati pravne okvire za medicinske postupke kako bi se spriječila njihova zloraba.⁹

Mnogi su razlozi zbog kojih se parovi odlučuju izabrati surogatno majčinstvo kao metodu reprodukcije kako bi dobili dijete. Najčešće se kao razlog navode zdravstveni problemi. U pravilu je to neplodnost, a mogu biti i bolesti žene zbog kojih trudnoća ili porod predstavlja rizik za njezin život ili život djeteta. Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji (dalje: ZMPO)¹⁰ u članku 4. propisuje da se postupak medicinski potpomognute oplodnje provodi tek kada je dotadašnje liječenje bezuspješno ili bezizgledno, te radi izbjegavanja prijenosa teške nasljedne bolesti na dijete kod prirodnog začeća. U najtežim slučajevima parovi ne mogu koristiti niti jednu drugu metodu medicinski potpomognute oplodnje, nego je jedini način da postanu biološki roditelji djeteta surogatno majčinstvo.¹¹

Neplodnost se postavlja kao zapreka između parova i njihove želje da postanu roditelji. Statistike pokazuju da neplodnost pogađa od 10 do 15 posto parova u svijetu, a Hrvatska nije iznimka. Stope fertiliteta pokazuju da postoji pad prirodnog priraštaja stanovništva Republike Hrvatske. Svemu doprinosi današnji način života mladih ljudi. Više nije prioritet izgraditi obitelj, prednost se daje visokom obrazovanju i izgradnji karijere. No, upravo je taj period u dobi od osamnaeste do dvadeset i pete godine idealan za reprodukciju. Nažalost, odgađanje kasnije u životu uzrokuje poteškoće sa začećem i trudnoćom.¹²

Prema suvremenim medicinskim standardima neplodnost se smatra bolešću, stoga je potrebno oboljelima osigurati liječenje. Pravo na zdravstvenu zaštitu je temeljno ljudsko pravo koje jamči Ustav Republike Hrvatske u članku 59.¹³, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i

⁹ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.* (bilj. 1), str. 39.

¹⁰ Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, Narodne novine, br. 86/12.

¹¹ Roksandić Vidlička; Hrstić, Kirin, *op.cit.*, (bilj.1), str. 44.

¹² *Ibid.*, str. 40.

¹³ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10. i 5/14.

kulturnim pravima¹⁴ i Zakon o zdravstvenoj zaštiti¹⁵. Neke metode medicinski potpomognute oplodnje nisu svima jednako dostupne. U nekim zemljama najčešće je bračnim i izvanbračnim drugovima dostupno liječenje neplodnosti, dok žene koje žele samostalno imati dijete nemaju tu mogućnost.¹⁶ Još uvijek postoje zemlje koje postavljaju ograničenja za izvanbračne drugove kad se radi o pristupu metodama medicinski potpomognute oplodnje, no one su u manjini.¹⁷ Korisnici prava na medicinski potpomognutu oplodnju u Republici Hrvatskoj su punoljetni i poslovno sposobni žena i muškarac koji su u braku ili izvanbračnoj zajednici prema članku 10. ZMPO-u. Pravo ima i punoljetna te poslovno sposobna žena koja ne živi u braku, izvanbračnoj ili istospolnoj zajednici.

Postoje brojni zdravstveni rizici koji su posljedica podvrgavanja postupcima medicinski potpomognute oplodnje kako za ženu, tako i za dijete. Zbog toga se često traže alternative, poput instituta posvojenja. Međutim, postupak posvojenja često dug i kompliciran, i mnogi parovi brzo odustanu od te opcije. Jedan od razloga zbog kojeg se budući roditelji ne žele upustiti u postupak posvojenja djeteta je njihova želja za nastavkom obiteljske linije s potomcima koji su s njima genetski povezani. Suočeni s kompliciranim postupkom posvojenja i zdravstvenim rizicima drugih metoda medicinski potpomognute oplodnje, parovi se odlučuju za surogatno majčinstvo kao jednostavniju metodu.¹⁸

1.2. Oblici surogatnog majčinstva

Razvoj novih tehnologija na području reprodukcije stvorio je mnoge različite metode potpomognute oplodnje. Hrvatski ZMPO definira medicinski potpomognutu oplodnju kao medicinski postupak kod kojeg se primjenom suvremenih znanstveno provjerenih biomedicinskih dostignuća omogućava spajanje ženske i muške spolne stanice radi postizanja trudnoće i porođaja, na način drukčiji od snošaja. Postoji mogućnost da takve metode razdvoje ulogu majke na dva

¹⁴ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 12/93.

¹⁵ Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Narodne novine, br. 136/21.

¹⁶ Roksandić Vidlička; Hrstić, Kirin, *op.cit.*, (bilj.1), str. , str. 40.

¹⁷ *Ibid.*, str. 41.

¹⁸ *Ibid.*, str. 41.

dijela, što je upravo prepoznatljiva značajka surogatnog majčinstva. Dakle, dvije temeljne funkcije majke dijele se na dvije žene. Jedna od njih je darovateljica jajnih stanica, a druga je žena koja će iznijeti trudnoću.¹⁹

Surogatna majka je žena koja nosi dijete, nakon uspješne prirodne ili umjetne inseminacije. To također može biti i žena kojoj je zametak, dobiven nakon uspješno provedene *in vitro* oplodnje, implementiran u maternicu. Surogatna majka s naručiteljima sklapa sporazum prije trudnoće, s namjerom da im preda dijete nakon porođaja.²⁰

Dva su moguća oblika surogatnog majčinstva, gestacijsko i tradicionalno. Gestacijsko surogatno majčinstvo se ostvaruje *in vitro* oplodnjom u kojoj se koriste spolne stanice naručitelja, nakon čega se tako dobiven zametak prenosi u maternicu surogatne majke. Ovom metodom oplodnje se može ostvariti genetska veza oba naručitelja s djetetom, dok surogatna majka ne dijeli nikakav genetski materijal s djetetom. Postoji i opcija u kojoj se u *in vitro* oplodnji koriste jajne i sjemenske stanice darivatelja. U tom slučaju niti jedan od naručitelja neće imati genetsku vezu s djetetom. Najčešća je kombinacija u kojoj se koristi sjemena stanica naručitelja i jajna stanica darivateljice. Tradicionalno surogatno majčinstvo zahtjeva puno jednostavniji medicinski postupak. Ovaj oblik je poznat po genetskoj povezanosti surogatne majke s djetetom. Koristi se njena spolna stanica koja se oplođuje spolnom stanicom muškarca naručitelja ili darivatelja. Oplodnja se može provesti na prirodan ili umjetan način.²¹ Dakle, tradicionalno surogatno majčinstvo podrazumijeva korištenje jajne stanice surogatne majke u postupku oplodnje, dok gestacijsko podrazumijeva korištenje jajne stanice naručiteljice ili darivateljice.²²

¹⁹ *Ibid.*, str. 42.

²⁰ *Ibid.*, str. 42.

²¹ Blauwhoff, Richard; Frohn, Lisette, *International Commercial Surrogacy Arrangements: The Interest of the Child as a Concern of Both Human rights and Private International Law*, u: *Fundamental Rights in International and European Law*, str. 215.

²² Shúilleabháin, Máire Ní, *Surrogacy, System Shopping, and Article 8 of the European Convention of Human Rights*, *International Journal of Law, Policy and The Family*, 33, 1, 2019., str. 105.

2. Obiteljskopравни odnosi u surogatnom majčinstvu

Uvođenje regulacije surogatnog majčinstva uzrokovalo bi značajne promjene na području obiteljskog prava. Nove metode medicinski potpomognute oplodnje mijenjaju definiciju tradicionalne obitelji. Zato je od velike važnosti da je djetetu osigurano pravo na saznanje njegovog biološkog podrijetla i da mu je osigurana roditeljska skrb. Norme kojima se uređuje utvrđivanje i osporavanje majčinstva i očinstva kao i presumpcija majčinstva i očinstva moraju biti jasno određene. Upravo je problem surogatnog majčinstva utvrđivanje tko se smatra majkom i ocem djeteta, pa u tom smislu njegov pravni aspekt se može svrstati pod obiteljskopravne norme utvrđivanja majčinstva i očinstva.²³

Tradicionalni pojam majke je označavao ženu koja je rodila dijete, s kojim ima genetsku, društvenu i pravnu vezu. Nove medicinske tehnologije su omogućile da različite žene i muškarci budu genetski, socijalno i pravno povezani s djetetom. To doprinosi složenosti obiteljskog odnosa, jer je teško, a često i nemoguće, dokazati da su naručitelji zakonski roditelji djeteta. To je zato što u trenutku rođenja djeteta naručitelji nemaju s njime pravnu ni društvenu poveznicu, a nekad ni genetsku. Poteškoće s utvrđivanjem djetetovih roditelja negativno utječu na djetetova prava.²⁴

Surogatno majčinstvo nosi naziv najslženijeg načina reprodukcije jer stvara mnogo složenih međuljudskih odnosa. Broj osoba koje su izravno umiješane razlikuje se ovisno o kojem obliku surogatnog majčinstva se radi. Nastaje odnos između surogatne majke i roditelja naručitelja, odnos između surogatne majke i njezinog partnera, između roditelja naručitelja koji su u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici te odnos prema djetetu koje je rođeno na temelju ugovora. U novonastalim odnosima, osim onih izravno uključenih, postoje i osobe koje su neizravno uključene. To mogu biti djeca surogatne majke, obitelj surogatne majke i naručitelja, prijatelji i poznanici.²⁵

S obzirom na to da surogatno majčinstvo razdvaja pravno, socijalno i genetsko roditeljstvo, dijete može imati više potencijalnih majki i očeva. Djetetova pravna majka nakon porođaja je surogatna majka, a moguće su još dvije majke, ona koja je darovala jajnu stanicu i majka

²³ Hrabar, *op.cit.* (bilj. 2), str. 173.

²⁴ Čulo Margaletić, Anica; Preložnjak, Barbara; Šimović, Ivan, *PRESUMPTION OF MOTHERHOOD ON CROSSROAD SURROGACY ARRANGEMENTS IN EU, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 3, 2019., str. 783.

²⁵ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.*, (bilj. 1), str. 54.

naručiteljica. Dva su moguća oca, muž ili izvanbračni drug surogatne majke ili naručiteljice. U najgorem slučaju, dijete može pravno ostati bez roditelja.²⁶ Surogatno majčinstvo se ne može uspoređivati s posvojenjem. Posvojenjem posvojitelji stječu roditeljsku skrb prema nesrodnom djetetu, a surogatno majčinstvo je upravo usmjereno ka tome da se pomoću medicinski potpomognute oplodnje omogući genetska veza jednog ili oba roditelja s djetetom.²⁷ Dakle, ne može se posvojiti vlastito dijete, iako postoje mnogobrojni slučajevi u kojima su roditelji naručitelji pokušali posvojiti dijete dobiveno putem surogatnog majčinstva.

Interes biti majkom mogu imati sve tri žene, što automatski povlači za sobom i zahtjeve za utvrđivanje očinstva.²⁸ Što je veći broj zainteresiranih osoba, to je teže utvrditi njihove uloge.

2.1. Roditeljstvo i roditeljsko pravo

Roditeljska skrb osobno je pravo djetetovih roditelja. Pravo na roditeljsku skrb usmjereno je prema djetetu, prvenstveno da se osigura ostvarivanje njegovih prava. Pravo na roditeljsku skrb usmjereno je i prema nadležnim tijelima zbog zabrane zadiranja u pravo roditelja dok god roditelji ostvaruju roditeljsku skrb u skladu sa zakonom, kao i prema trećim osobama koje ne smiju ometati roditelje u ostvarivanju svojeg prava.²⁹ Obiteljski zakon (dalje: ObZ)³⁰ u članku 91. propisuje da roditeljsku skrb čine odgovornosti, dužnosti i prava roditelja u svrhu zaštite i promicanja djetetovih osobnih i imovinskih prava te dobrobiti.

Posljedica rođenja svakog djeteta je nastanak pravnog odnosa između roditelja i djeteta. Pravni sustavi zabranjuju roditeljima da se odreknu roditeljskog prava. Tako u ObZ-u članak 91. propisuje da se roditelj ne može odreći prava na roditeljsku skrb. No, odricanje od roditeljske skrbi je uvijek za ispunjenje ugovora o surogatnom majčinstvu.³¹

²⁶ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 177.

²⁷ *Ibid.*, str. 177.

²⁸ *Ibid.*, str. 178.

²⁹ Korać Graovac, Aleksandra, Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag-kako zaštititi prava djece i roditelja, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, 8, Posebni broj /2017., str. 52.

³⁰ Obiteljski zakon, Narodne novine, br. 103/15, 98/19, 47/20.

³¹ Hrabar, *op.cit.* (bilj. 2), str. 205.

Roditeljsko pravo je strogo osobno pravo, a strogo osobna prava su neprenosiva. Ugovori o surogatnom majčinstvu osobna prava pretvaraju u prenosiva imovinska prava, čime se narušava pravna logika cijelog pravnog sustava. Bitna karakteristika osobnih prava je njihova neprenosivost, pa je omogućavanje prijenosa roditeljske skrbi na temelju ugovora o surogatnom majčinstvu protivno logici cijelog pravnog sustava koji odvaja osobna od imovinskih prava i javna od privatnih. Jedinstveni odgovor europskih država što znači biti roditelj još uvijek ne postoji.³²

Primaran cilj naručitelja je da postanu roditelji, da kao roditelji budu upisani u maticu rođenih kako bi stekli prava, odgovornosti i dužnosti prema djetetu koje roditelju pripadaju na temelju zakona. Želja imati djecu ne znači da svatko ima pravo na dijete. „Pravo biti roditelj“ ili „pravo na roditeljstvo“ su nepostojeća prava, njih ne jamči nijedan nacionalni propis ni međunarodni akt.³³

Kao što je ranije spomenuto, surogatno majčinstvo razdvaja pravno, genetsko i socijalno roditeljstvo. Međutim, pravno roditeljstvo ne negira postojanje genetskog i socijalnog roditeljstva. Naprotiv, djetetu je zajamčeno pravo na saznanje vlastitog podrijetla člancima 7. i 8. Konvencije o pravima djeteta (dalje: KPD).³⁴ Ako dođe do spora o roditeljskoj skrbi nakon što se dijete rodi, i ne zna se tko ima roditeljska prava, to nije u najboljem interesu djeteta. U praksi je često u rukama suda da odluči tko će imati pravo na roditeljsku skrb nad djetetom, hoće li to biti surogatna majka ili naručitelji.³⁵ Sporovi oko roditeljske skrbi su česta pojava u zemljama u kojima surogatno majčinstvo nije regulirano ili je zabranjeno.

Pitanje roditeljskog prava u surogatnom majčinstvu s međunarodnim elementom rješava se primjenom pravila međunarodnog privatnog prava, prvenstveno priznanjem stranih isprava ili stranih odluka. Namjeravani roditelji traže priznanje rodnog lista izdanog u drugoj državi ili traže priznanje roditeljskog prava koje je utvrđeno u drugoj državi. Nadležna nacionalna tijela uglavnom podržavaju uspostavljanje roditeljskog odnosa između djeteta i namjeravanog oca, jer svi pravni poreci dopuštaju osporavanje bračnog očinstva muža surogatne majke. S druge strane, namjeravanoj majci je otežano stjecanje roditeljskog prava zbog presumpcije *mater semper certa est*.³⁶

³² *Ibid.*, str. 205.

³³ *Ibid.*, str. 180.

³⁴ Konvencija o pravima djeteta, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 12/93, 20/97, 4/98, 13/98.

³⁵ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.*, (bilj. 1), str. 64.

³⁶ Župan; Puljko; Sukačić, *op.cit.*, (bilj. 5), str. 12.

2.2. Načela za uređivanje obiteljskopравnih pitanja

Odbor stručnjaka za obiteljsko pravo Vijeća Europe donio je važan dokument pod nazivom „Bijela knjiga“.³⁷ Dokument sadrži načela kojima bi se države članice trebale voditi kod uređivanja pitanja koje se tiču roditeljskih prava. Odbor je naglasio da je pri interpretaciji njegovih preporuka načelo najboljeg interesa djeteta od najvećeg značenja. U najboljem interesu djeteta je da je poznato tko su mu roditelji od trenutka njegova rođenja i da su osigurana roditeljska prava i vremenski neprekinuta. Jedna od odredaba naglašava da je cilj svake države da uspostavi ravnotežu između genetskog ili biološkog roditeljstva i socijalnog roditeljstva, koje definira s kim dijete živi i tko se skrbi o njemu. Odbor stručnjaka za obiteljsko pravo prepoznaje da u nekim europskim državama postoji regulacija surogatnog majčinstva i predlaže rješenja za uređivanje pitanja koja se tiču prijenosa roditeljskih prava.

Bijela knjiga navodi odredbe koje se tiču surogatnog majčinstva. Države koje odluče regulirati surogatno majčinstvo bi trebale te odredbe uvažiti. To su samo preporuke i ne obvezuju države članice. Dokument određuje da će svaki ugovor između surogatne majke i naručitelja, za koje surogatna majka nosi dijete, biti neprovediv. Ipak, države mogu u iznimnim slučajevima koji su uređeni nacionalnim pravom, poštujući prethodnu odredbu o neprovedivosti ugovora, dopustiti da liječnici ili ustanove obavljaju postupke medicinski potpomognute oplodnje surogatne majke.³⁸ Dva uvjeta moraju biti ispunjena da bi dopuštenje bilo moguće: da surogatna majka ne dobiva nikakvu naknadu za nošenje djeteta i da ima mogućnost izbora da zadrži dijete nakon što ga rodi. Također, Odbor je naveo da bilo koji ugovor koji se tiče rođenja i obveze predaje djeteta drugome, ne utječe na presumpciju majčinstva surogatne majke i njezina roditeljska prava. Ta odredba je potrebna, jer je nužno da dijete u trenutku rođenja ima osiguranog barem jednog roditelja.

Odredba kojom se dopušta altruistično surogatno majčinstvo i odredba koja propisuje da surogatna majka ima izbor zadržati dijete, u skladu su sa stavovima većine država koje reguliraju surogatno majčinstvo. Smatra se da te odredbe prate najbolji interes djeteta, koji će biti ispunjen

³⁷ *Report on principles concerning the establishment and legal consequences of parentage- "The White Paper", Committee of experts on family law, Council of Europe, Strasbourg, 2006.*

³⁸ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.*, (bilj. 1), str. 55.

ako dijete bude predano naručiteljima, a i ako se surogatna majka predomisli i odluči ga zadržati, jer je tako osigurano da dijete ima barem jednog pravnog roditelja.³⁹

3. Ugovor o surogatnom majčinstvu

Republika Hrvatska, kao jedna od država koje izričito zabranjuju surogatno majčinstvo, ZMPO-om je propisala zabranu ugovaranja surogatnog majčinstva. Svi ugovori, sporazumi i drugi pravni poslovi o surogatnom majčinstvu su ništetni, uz novčanu naknadu ili bez naknade.⁴⁰ U državama koje dopuštaju surogatno majčinstvo i reguliraju ga, ono nastaje na temelju ugovora.

Ugovor kojim žena pristaje nositi dijete i nakon porođaja ga predati roditelju ili roditeljima naručiteljima koji zbog neplodnosti ne mogu imati djece, sklapa se prije začeća. Subjekti pravnog odnosa su surogatna majka, namjeravani roditelji koji mogu imati genetsku vezu s djetetom i u određenim slučajevima darivatelj spolne stanice. Genetski materijal može potjecati od jednog ili oba namjeravana roditelja, od surogatne majke ili od darivatelja.⁴¹ Svi ti pravni subjekti nastoje zaštititi svoja prava ugovorom. Sporazumom je potrebno detaljno urediti pojedinosti vezane uz trudnoću surogatne majke, odrediti nužne troškove koji će se nadoknaditi, kao što su bolnički troškovi i slično. Svrha sporazuma je da se odrede obveze ugovornih stranaka, surogatne majke i naručitelja.⁴² Surogatna majka se ugovorom obvezuje primiti genetski materijal od naručitelja ili samo od muškarca naručitelja, nositi dijete do poroda, nakon poroda predati dijete naručiteljima i prenijeti roditeljska prava na naručitelje. Naručitelji se obvezuju primiti dijete od surogatne majke i prihvatiti prijenos roditeljskih prava.⁴³

Ugovori o surogatnom majčinstvu mogu biti komercijalne ili altruistične naravi. Ako je sporazum altruističan, između stranaka nema naplatnog pravnog posla, ali se surogatnoj majci mogu naknaditi razumni i nužni troškovi koji nastanu tijekom trudnoće. Do ovog sporazuma dolazi kad surogatnom majkom pristane biti žena koja je bliska naručiteljici kroz srodstvo ili prijateljstvo

³⁹ *Ibid.*, str. 56.

⁴⁰ Čl. 31. ZMPO

⁴¹ Župan; Puljko; Sukačić, *op.cit.*, (bilj. 5), str. 8.

⁴² Rokсандić Vidlička; Hrستیć; Kirin, *op.cit.*, (bilj.1), str. 62.

⁴³ *Ibid.*, str. 42.

i za svoju uslugu ne želi naknadu. U slučaju komercijalnog sporazuma namjeravani roditelji plaćaju određeni novčani iznos surogatnoj majci kao protučinidbu, koji je puno veći od razumnih troškova.⁴⁴ Iako većina zemalja zabranjuje komercijalno surogatno majčinstvo, surogatna majčinstva su u pravilu naplatni pravni poslovi.

Umjesto da je najbolji interes djeteta u središtu odnosa, surogatno majčinstvo prvenstveno pogoduje naručiteljima kako bi ostvarili svoju želju da postanu roditelji, uz naplatnu ili besplatnu uslugu. Osim naručiteljima, surogatni aranžman pogoduje i surogatnoj majci kojoj je u interesu ostvariti financijsku korist. Dijete je samo objekt kupoprodaje.⁴⁵

S obzirom na to da se radi o ugovornom odnosu, postoji mogućnost da se pojavi pitanje kojoj od stranaka i u kojem slučaju pripada naknada štete.⁴⁶ Surogatna majka može svojim radnjama ugroziti prava naručitelja, ako ne slijedi upute i ugovorene klauzule o zdravom životu za vrijeme trudnoće i da izbjegava sve što može ugroziti zdravlje nerođenog djeteta. Naručiteljima je u interesu da se dijete rodi živo i zdravo. Postoji mogućnost i da naručitelji u jednom trenutku odustanu od ostvarenja ugovora nakon što je postupak započeo. Razlozi odustanka mogu biti: razvod naručitelja, smrt jednog od naručitelja, suočavanje s pravnim zaprekama koje onemogućavaju njihov upis u maticu rođenih kao roditelja djeteta, trudnoća naručiteljice i mnogi drugi. Ako naručitelji odustanu, djetetu će kao roditelji biti upisani surogatna majka i njezin suprug ako je u braku. U slučaju da ga surogatna majka ne želi zadržati, može ga dati na posvojenje. Pravno kompleksna situacija može nastati ako se suprug surogatne majke ne složi s njezinom odlukom i želi zadržati dijete. U svakom slučaju, ako dođe do odustanka naručitelja, onu su dužni podmiriti sve troškove surogatnoj majci prema ugovoru.⁴⁷

Može se dogoditi da je zbog neuspjele *in vitro* fertilizacije bračni ili izvanbračni drug surogatne majke biološki otac djeteta, te zbog toga ne želi predati dijete naručiteljima. Ipak, ispunjenje ugovora ovisi o surogatnoj majci, a njezin partner najčešće nije stranka ugovora. On će samo biti biološki roditelj, ali ne i pravni.⁴⁸ Trebalo bi se napomenuti da žena i muškarac koji su darovali spolne stanice nisu stranka ugovora i nemaju nikakvih prava spram djeteta.

⁴⁴ Župan, Puljko; Sukačić, *op.cit.*, (bilj. 5), str. 8.

⁴⁵ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 179.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 180.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 181.

⁴⁸ *Ibid.*, str. 181.

Veliku financijsku korist od ugovora o surogatnom majčinstvu imaju posrednici odnosno posredničke agencije, osobe koje nude usluge pronalaska surogatne majke ili naručitelja i usluge njihovog spajanja. Prije korištenja usluga potrebno je sklopiti ugovor s posrednikom. Svako posredovanje se naplaćuje, može se ugovoriti plaćanje u postotku ili u apsolutnom iznosu. Njihov posao je najčešće da sastavljaju ugovore, ali ne jamče njihovu provedbu.⁴⁹ Takve agencije je moguće registrirati samo u državama koje dopuštaju surogatno majčinstvo. Koriste se kod ugovaranja prekograničnog komercijalnog surogatnog majčinstva. Svaka posrednička agencija ima svoju Internet stranicu, što olakšava zainteresiranim osobama koje se nalaze bilo gdje u svijetu pristup surogatnom majčinstvu. Većina pripremnih radnji odvija se na daljinu, preko Interneta.

Države se mogu podijeliti u više skupina, one koje zabranjuju, one koje dopuštaju i one koje uopće ne reguliraju ugovore o surogatnom majčinstvu. Države koje izričito zabranjuju surogatno majčinstvo smatraju ga nemoralnim jer se njime vrijeđa ljudsko dostojanstvo surogatne majke i djeteta. Drže da statusna pitanja osoba ne mogu biti predmetom privatnih sporazuma. Kršenje propisa koji zabranjuju surogatno majčinstvo povlači kaznene sankcije. Pravna posljedica zabrane je ništetnost i neutuživost ugovora. Neutuživost bi značila da, ukoliko se surogatna majka predomisli i odluči zadržati dijete, naručitelji nemaju mogućnost putem suda zahtijevati predaju djeteta. Ako ipak dođe do sklapanja ugovora, on neće imati nikakav pravni učinak i surogatna majka će se smatrati majkom djeteta. Kako bi zaobišli zabranu, pojedinci odlaze u inozemstvo ugovarati surogatno majčinstvo.⁵⁰

U državama bez pravne regulacije surogatnog majčinstva ne postoji izričita zabrana sporazuma o surogatnom majčinstvu, ali bi takvi ugovori bili ništetni i neutuživi s obzirom na odredbe određenih propisa i opća pravna načela. Neke pak države neizravno zabranjuju surogatno majčinstvo primjenom kaznenopravnih propisa o trgovanju ljudima ili zabranjuju samo sporazume o komercijalnom surogatnom majčinstvu.⁵¹

Države u kojima je surogatno majčinstvo izričito dozvoljeno i regulirano dozvoljavaju sporazume u određenim situacijama propisanim zakonom. Povreda pravila povlači za sobom zakonsku odgovornost. Regulacija se provodi tako da naručitelji moraju prethodno nabaviti

⁴⁹ *Ibid.*, str. 182.

⁵⁰ Župan; Puljko; Sukačić, *op.cit.*, (bilj. 5), str. 9.

⁵¹ *Ibid.*, str. 10.

dopuštenje organa vlasti ili se propisima pobliže određuje proces kojim namjeravani roditelji stječu roditeljska prava. Svaki sustav predviđa pravila o uvjetima koje moraju ispuniti namjeravani roditelji i surogatna majka. Dopušteni su altruistični sporazumi o surogatnom majčinstvu, a u pravilu je zabranjeno posredovanje i oglašavanje posredovanja. U onim državama gdje je surogatno majčinstvo u cijelosti regulirano, namjeravani roditelji se automatski smatraju roditeljima djeteta čim se rodi.⁵² Postoje i one države koje imaju liberalan stav prema sporazumima o surogatnom majčinstvu, pa tako dozvoljavaju i komercijalne sporazume. Zato su neke države koje dopuštaju takve sporazume postale središta „reproduktivnog turizma“.⁵³

3.1. Ugovori o surogatnom majčinstvu s međunarodnim elementom

Različiti pristup nacionalnih sustava u odnosu na ugovore o surogatnom majčinstvu otvorio je vrata prekograničnim sporazumima. U prekograničnom surogatnom majčinstvu naručitelji putuju u inozemstvo kako bi zaobišli zabrane u svojoj državi, te sklapaju ugovor u državi koja dopušta surogatno majčinstvo, s čijim pravnim sustavom nemaju nikakvu poveznicu.⁵⁴ Dopustivost ugovora o surogatnom majčinstvu je dvojben, a dodavanjem međunarodnog elementa ugovoru problem se udvostručuje, jer je s aspekta vladavine prava dodatno upitna njegova dopustivost.⁵⁵

Sukob propisa različitih nacionalnih pravnih sustava stvara dva ozbiljna problema. Zbog postavljenih zabrana naručiteljima se onemogućuje da postanu roditelji, a dijete rođeno od surogatne majke ostaje zaključno za pravo na identitet, roditeljsku skrb, obiteljsko okružje, zdravlje i nacionalnost.⁵⁶

Pred nacionalnim sudovima mogu se pojaviti postupci u kojima naručitelji traže provođenje ugovora o surogatnom majčinstvu, u kojima jedna od stranaka traži naknadu štete zbog kršenja ugovornih odredaba ili u kojima naručitelji podnose zahtjev za izdavanje putne isprave za dijete.

⁵² *Ibid.*, str. 10.

⁵³ *Ibid.*, str. 11.

⁵⁴ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 785.

⁵⁵ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 177.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 178.

Nekad se traži i priznanje strane sudske odluke poput one kojom je utvrđeno da je naručiteljica zakonska majka djeteta.⁵⁷

4. Mater semper certa est?

Majčinstvo označuje obiteljskopравни odnos žene i djeteta kojeg je rodila. Presumpcija *mater semper certa est* poznata je još iz rimskog prava, kao izreka nastala na temelju fragmenta klasičnog rimskog pravnika Paulusa u Digestama, koja ide u prilog tvrdnji da je majka djeteta žena koja ga je rodila. U tradiciji, zakon nije tražio ništa drugo osim čina porođaja kako bi se nesporno utvrdilo majčinstvo. Dakle, taj čin je bio konstitutivni element pravnog odnosa između majke i djeteta. Majčinstvo, kao neoboriva presumpcija, nije stvaralo nikakve pravne dvojbe oko pitanja tko je majka djeteta.⁵⁸ To je imalo pozitivan učinak na zaštitu prava i interesa djeteta. Budući da je majka uvijek bila sigurna, zakonska definicija majke smatrala se suvišnom.⁵⁹

Majčinstvo je kroz generacije značilo kako pravnu sigurnost, tako i biološku.⁶⁰ Razvojem i napretkom medicine i novih tehnologija na području ljudske reprodukcije omogućena je prokreacija osobama koje ne mogu ili ne žele ostvariti potomstvo prirodnim putem. Međutim, upravo je taj napredak poljuljao sigurnost pojma majčinstva. Nove medicinske tehnologije oslabile su sigurnost tvrdnje da je majka uvijek žena koja je dijete rodila, jer žena koja zatrudni pomoću neke od metoda potpomognute reprodukcije, ne mora biti genetski povezana s djetetom. Presumpcija *mater semper certa est* se posebno dovodi u pitanje u odnosu surogatnog majčinstva, jer dijete može dijeliti genetsku vezu sa surogatnom majkom, majkom naručiteljicom ili ženom koja je darovala jajnu stanicu. Više žena se može smatrati majkom djeteta, genetski, pravno i socijalno. Pojam majke postaje relativan i majčinstvo sve više ovisi o odlukama koje donose stranke ugovora o surogatnom majčinstvu.⁶¹

⁵⁷ Gruenbaum, Daniel, *Foreign Surrogate Motherhood: mater semper certa erat*, *The American Journal of Comparative Law*, 60, 2, 2012., str. 489.

⁵⁸ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 780.

⁵⁹ Gruenbaum, *op.cit.*, (bilj. 57), str. 475.

⁶⁰ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 172.

⁶¹ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 781.

Za vrijeme trudnoće i nakon rođenja djeteta, surogatna majka ima ulogu koja je najbliža onoj za koju se tradicionalno veže pojam majke. Ona se pravno smatra majkom jer je rodila dijete. U nekim zemljama Europske unije surogatna majka se upisuje u rodnom listu djeteta kao njegova zakonita majka. Ona zadržava taj status sve dok naručitelji ne steknu roditeljska prava.⁶²

Nije dovoljno samo zabraniti ugovore o surogatnom majčinstvu, jer se zabranom samo sprječava njihovo provođenje. Čak i ako su ugovori o surogatnom majčinstvu ništetni, i dalje je potrebno zakonom propisati da će se roditelj smatrati zakonitom majkom djeteta i nijedna druga žena, čak i ako je genetski povezana s djetetom.⁶³

Ako je surogatna majka genetski povezana s djetetom, zakonsko uređenje pojma majke odgovara definiciji biološke majke. U tom slučaju, naručiteljica može imati samo ulogu majke u socijalnom smislu, zakon je ne prepoznaje kao majku. Želi li naručiteljica postati pravnom majkom djeteta, mora podnijeti zahtjev za posvojenje ili tražiti alternativni način koji će joj omogućiti da postane zakonski roditelj.⁶⁴ Međutim, ako je naručiteljica darovala svoju jajnu stanicu, onda ona ima genetsku vezu s djetetom, te će se stoga lakše utvrditi veza između majke naručiteljice i djeteta u postupku utvrđivanja ili osporavanja majčinstva.

Ipak, koliko god je genetska veza značajna u uspostavljanju pravnog majčinstva naručiteljice u odnosu na dijete koje je rodila surogatna majka, važno je prepoznati razliku između naručiteljice i žene koja je donirala jajnu stanicu. Odnos darivateljice i djeteta može biti isključivo socijalne prirode. Darivateljica može biti uključena u djetetov život ako tako odluče djetetovi roditelji. Ako je pak odlučila ostati anonimna, neće biti moguće uspostaviti odnos između nje i djeteta.⁶⁵

Ugovorima o surogatnom majčinstvu zaobilazi se zakon države čiji su državljani naručitelji, krše se ustaljena pravna pravila koja su dio javnog poretka kao što je presumpcija *mater semper certa est* i pravno logički aksiom koji kaže da je nemoguće da otac djeteta bude poznat, a majka ne.⁶⁶ Problem da dijete ima samo poznatog oca čest je u surogatnim aranžmanima. U poznatom predmetu *baby Manji Yamada v. Union of India* jajnu stanicu je darovala treća osoba, te stoga namjeravana majka nije imala genetsku vezu s djetetom. Nekoliko tjedana prije rođenja djeteta

⁶² *Ibid.*, str. 782.

⁶³ Gruenbaum, *op.cit.*, (bilj. 57), str. 478.

⁶⁴ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 782.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 783.

⁶⁶ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 175.

namjeravani roditelji su se razveli, te je namjeravana majka izjavila da je izgubila interes za djetetom. Namjeravani roditelji bili su japanski državljani koji su sklopili ugovor o prekograničnom majčinstvu u Indiji. Nakon rođenja, namjeravani otac je došao po dijete, međutim djetetu je uskraćena putovnica jer mu u rodnom listu nije bila upisana majka. Majčino ime u rodnom listu bilo je neophodno i za ishođenje japanskog državljanstva koje se stječe prema državljanstvu majke. Također, namjeravana majka nije mogla po niti jednoj osnovi steći roditeljska prava jer nije imala genetsku vezu s djetetom. Darovateljica jajne stanice je dijelila genetsku vezu s djetetom, ali se unaprijed odrekla roditeljskih prava, kao i surogatna majka. Na kraju je japanska vlada pristala izdati humanitarnu vizu djetetu kako bi se moglo vratiti s ocem u Japan, te se obvezala da će mu dati japansko državljanstvo nakon što se utvrdi očinstvo.⁶⁷

5. Relevantni propisi u Republici Hrvatskoj

Surogatno majčinstvo u Republici Hrvatskoj je zabranjeno ZMPO-om. U članku 31. tog zakona propisana je zabrana da se objavom oglasa ili na bilo koji drugi način traži ili nudi usluga rađanja djeteta za drugog (zamjensko majčinstvo). Nadalje, propisana je zabrana ugovaranja ili provođenja medicinski pomognute oplodnje radi rađanja djeteta za druge osobe i predaje djeteta rođenog nakon medicinski pomognute oplodnje, dakle putem zamjenskog majčinstva. Što se tiče ugovora o surogatnom majčinstvu, ZMPO u istom članku određuje da su ništetni ugovori, sporazumi ili drugi pravni poslovi o rađanju djeteta za drugog i o predaji djeteta rođenog nakon medicinski pomognute oplodnje, uz novčanu naknadu ili bez nje.

Presumpciju majčinstva uređuje ObZ. Djetetovom majkom smatra se žena koja ga je rodila. Ako se majčinstvo ne može utvrditi tom presumpcijom, ono se utvrđuje sudskom odlukom. Djetetovim ocem smatra se majčin muž ako je dijete rođeno za vrijeme trajanja braka ili u razdoblju do tristo dana od prestanka braka. Ako djetetova majka nije u braku, očinstvo se utvrđuje priznanjem ili sudskom odlukom. Ako je majčinstvo ili očinstvo utvrđeno sudskom odlukom, osporavanje nije dopušteno. Ovdje bi se mogao spomenuti i članak 82. ObZ-a koji određuje da je majka djeteta koje je začeto darovanom jajnom stanicom ili darovanim zametkom u postupku

⁶⁷ Župan; Puljko; Sukačić, *op.cit.*, (bilj. 5), str. 15.

medicinski pomognute oplodnje žena koja ga je rodila, bez obzira na to što nema genetsku vezu s djetetom.

S obzirom na to da u surogatnom majčinstvu dijete može biti začeto darovanom spolnom stanicom žene ili muškarca, trebalo bi se upoznati s člankom 17. ZMPO-a koji određuje darivateljicu jajnih stanica kao ženu čije se jajne stanice uz njezin ovjereni pristanak koriste za medicinski pomognutu oplodnju druge žene. To može biti žena koja sudjeluje u postupku u kojem je nastao višak jajnih stanica, te žena koja dariva jajnu stanicu bez namjere da sama sudjeluje u postupku medicinski pomognute oplodnje. Darivatelj sjemenih stanica je muškarac čije se sjemenske stanice uz njegov pristanak koriste za medicinski pomognutu oplodnju žene s kojom nije u braku ili izvanbračnoj zajednici. Darivanje i korištenje spolnih stanica može se provesti samo na temelju slobodnog pristanka darivateljice ili darivatelja danog u pisanom obliku. Darivateljica i darivatelj nemaju pravo znati identitet žene i djeteta za čiju medicinski pomognutu oplodnju, odnosno rođenje je korišten njihov genetski materijal. Oni također nemaju nikakve obiteljskopravne ni druge obveze niti prava prema djetetu. Zdravstvena ustanova u kojoj se provodi postupak potpomognute oplodnje obvezna je darivateljima objasniti pojedinosti postupka u kojem sudjeluju, a osobito je važno da im se objasne pravni učinci korištenja darivanih spolnih stanica.

ZMPO zabranjuje surogatno majčinstvo pod prijetnjom novčane kazne. Kaznit će se za prekršaj pravna osoba novčanom kaznom u iznosu od 70 000 do 250 000 kuna ako traži ili nudi uslugu rađanja djeteta za drugoga ili ugovara, odnosno provodi medicinski potpomognutu oplodnju radi rađanja djeteta za drugoga i predaje djeteta rođenog nakon postupka medicinski potpomognute oplodnje.⁶⁸ Međutim, tim zakonom je neprecizno određeno da se novčanim kaznama kažnjava pravna osoba za prekršaj počinjen suprotno zakonskoj regulativi, a izostavljena je mogućnost da i fizička osoba na individualnoj razini počinji prekršaj.⁶⁹

Surogatno majčinstvo je poznato po to tome da ugrožava mnoga djetetova prava. U hrvatskom pravu ObZ štiti osobna prava djeteta. Određuje da dijete ima pravo na skrb za život i zdravlje,

⁶⁸ Čl. 56. st. 1. t. 18. ZMPO

⁶⁹ Hrabar, Dubravka, Pravni dosezi medicinske oplodnje u Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 60, 2, 2010., str. 438.

pravo na sigurnost i odgoj u obitelji, pravo živjeti sa svojim roditeljima i pravo na točnu informaciju o važnim okolnostima u vezi s roditeljima.⁷⁰

Ako bi se u Hrvatskoj pojavio interes za uređenjem surogatnog majčinstva, promjene zakona bile bi nužne. U ZMPO bi se trebale uvesti izmjene kojima se uređuje dopuštenje surogatnog majčinstva. Što se tiče ObZ-a, odredbe koje uređuju presumpciju majčinstva i presumpciju bračnog očinstva trebale bi ostati neizmijenjene. Međutim, trebala bi se predvidjeti posebna regulacija majčinstva i očinstva, kao što je posebnim odredbama u člancima 82. i 83. uređeno majčinstvo i očinstvo djeteta začetog medicinski potpomognutom oplodnjom. Izmjene zakona trebale bi predvidjeti način prenošenja roditeljskih prava u slučaju surogatnog majčinstva. No, konačnu odluku o prenošenju roditeljskih prava, uz prethodnu suglasnost surogatne majke, trebao bi donijeti sud. Povjeravanjem takve odluke sudu, osigurava se da je dogovor postignut u najboljem interesu djeteta.⁷¹

6. Prekogranično surogatno majčinstvo

Prekogranično surogatno majčinstvo uključuje najmanje dva pravna sustava, jedan koji zabranjuje ili ograničava surogatno majčinstvo, posebice komercijalno, i jedan s liberalnim pristupom koji surogatno majčinstvo dopušta. Naručitelji zbog zabrana u državi svojeg uobičajenog boravišta potražuju usluge surogatnog majčinstva u državi koja ga dopušta. Prekogranično surogatno majčinstvo je široko dostupno zahvaljujući Internetu i jednostavnosti međunarodnog putovanja. Države koje dopuštaju komercijalno surogatno majčinstvo su često države u razvoju, a siromašne žene sklapaju ugovore s bogatim naručiteljima kako bi zaradile za život i uzdržavale svoju obitelj.⁷²

⁷⁰ Čl. 84. ObZ

⁷¹ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.*, (bilj. 1), str. 56.

⁷² *A preliminary report on the issues arising from international surrogacy arrangements, Prel. Doc. No. 10, March 2012., Hague Conference on Private International Law, str. 7.*

Prekogranično surogatno majčinstvo postavilo je pitanja pred ESLJP-om, u odnosu na doseg članka 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: EKLJP)⁷³ i članka 7. Povelje Europske unije o temeljnim pravima (dalje: Povelja)⁷⁴ kojima se jamči zaštita prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života. Pravna teorija smatra da određene presude ESLJP-a prelaze granice ovlasti u odnosu na nacionalna zakonodavstva koja zabranjuju surogatna majčinstva. Države koje zabranjuju surogatno majčinstvo, kako bi onemogućile priznanje prekograničnih surogatnih aranžmana pomoću kojih naručitelji zaobilaze domaće zakonodavstvo, primjenjuju mehanizam putnih ograničenja i mehanizam nepriznanja pravnog roditeljstva.⁷⁵ Podnositelji zahtjeva pred ESLJP-om su tvrdili da im je primjenom nacionalnih mehanizama obrane od učinaka surogatnog majčinstva povrijeđeno pravo na privatni i obiteljski život. U posljednjih nekoliko godina slučajevi međunarodnog surogatnog majčinstva su predstavljali veće poteškoće za ESLJP jer je bilo potrebno proširiti tumačenje konvencijskog prava na privatni i obiteljski život zbog novog načina stvaranja obitelji i novih odrednica privatnog života roditelja naručitelja i djeteta.⁷⁶

6.1. Praksa Europskog suda za ljudska prava

6.1.1. Slučaj D protiv Belgije - mehanizam putnih ograničenja

Kad domaće zakonodavstvo u potpunosti zabranjuje surogatno majčinstvo, a roditelji naručitelji se pokušaju vratiti s djetetom rođenim putem prekograničnog surogatnog majčinstva, nastaju mnogobrojni problemi. Zbog toga što je država njihovog uobičajenog boravišta zakonom zabranila surogatno majčinstvo, ona ima pravo postaviti različite mehanizme ograničenja prekograničnih surogatnih aranžmana, jedan od kojih je mehanizam putnih ograničenja. Može se dogoditi da država uobičajenog boravišta naručitelja pravnim propisima drugačije određuje podrijetlo djeteta od države u kojoj se dijete rodilo. U hrvatskom obiteljskom pravu, majka djeteta je žena koja ga je rodila, te bi stoga surogatna majka i njezin muž bili pravni roditelji djeteta, a ne

⁷³ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine-Međunarodni ugovori, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

⁷⁴ Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202, 7.6.2016.

⁷⁵ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 183.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 184.

roditelji naručitelji. Posljedično, dijete ne bi steklo državljanstvo naručitelja niti bi moglo dobiti putovnicu, što znači da bi ostalo bez mogućnosti da putuje natrag u državu uobičajenog boravišta naručitelja.⁷⁷ Zbog toga što su naručitelji sudjelovali u postupku koji je suprotan pozitivnom pravu i javnom poretku države, domaća vlast može odbiti izdati putnu ispravu djetetu, postavljajući tako mehanizam ograničenja putovanja.

Pitanje zakonitosti mehanizma putnih ograničenja upravljenom prema djeci rođenoj putem prekograničnog surogatnog majčinstva izneseno je pred ESLJP-om u predmetu D protiv Belgije.⁷⁸ Taj slučaj odnosio se na belgijski par koji je otputovao u Ukrajinu radi ugovaranja prekograničnog surogatnog majčinstva. Nakon rođenja djeteta, namjeravani roditelji su izvadili ukrajinski rodni list u kojem su se upisali kao djetetovi pravni roditelji. Zatim su podnijeli zahtjev belgijskom veleposlanstvu u Kijevu za izdavanje belgijske putne isprave djetetu. Zahtjev je odbijen jer podnositelji zahtjeva nisu priložili potrebne dokumente koji bi omogućili belgijskim vlastima da potvrde postojanje genetske veze namjeravanih roditelja s djetetom. Prema belgijskom pravu, djetetova majka je žena koja ga je rodila, a namjeravana majka nije priložila nikakve dokaze da je ona ta koja je rodila dijete. Nadalje, belgijske vlasti su odbile priznati DNK test pribavljen s Internet stranice kao dokaz genetske veze oca i djeteta. Namjeravani roditelji su podnijeli žalbu protiv odluke, no ubrzo nakon toga im je istekla boravišna dozvola, te su se morali vratiti u Belgiju i ostaviti dijete s dadiljom u Ukrajini. Tek nakon što su namjeravani roditelji priložili traženi dokaz da je muškarac biološki otac djeteta, belgijske vlasti su izdale potrebne putne isprave kako bi se dijete moglo vratiti s ocem u Belgiju.⁷⁹ Podnositelji zahtjeva su tvrdili da je država postavljanjem mehanizma putnog ograničenja povrijedila članak 8. EKLJP-a kojim se štiti pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života jer su morali biti odvojeni od djeteta tri mjeseca. ESLJP je odbio zahtjev kao neosnovan, ističući da EKLJP ne obvezuje države članice da odobre djetetu ulazak na svoj teritorij bez da su provele potrebne zakonske provjere. ESLJP je zaključio da su domaće vlasti slobodne koristiti mehanizme putnih ograničenja, sve dok ne budu podneseni potrebni dokazi o biološkoj vezi između djeteta i barem jednog namjeravanog roditelja. Belgijske vlasti su postupale prema zakonu, te iako je ESLJP prepoznao da je došlo do miješanja vlasti u pravo na zaštitu

⁷⁷ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 785.

⁷⁸ *D and others v. Belgium, Application no. 29176/13, Judgment 11.9.2014.*

⁷⁹ Trimmings, Katarina, *Surrogacy Arrangements and the Best Interest of the Child: The Case Law of the European Court of Human Rights, u: Fundamental Rights and the Best Interests of the Child in Transitional Families, 2019.*, str. 193.

obiteljskog života, postojao je opravdan i legitiman cilj. Postupanje vlasti posebno je bilo usmjereno na prevenciju trgovine ljudima. ESLJP nije našao povredu članka 8. EKLJP-a. Utvrdio je da nije povrijeđeno pravo na zaštitu obiteljskog života zbog odvojenosti djeteta od naručitelja.

Nakon što je utvrđena biološka veza između namjeravanih roditelja i djeteta, mehanizam putnih ograničenja ne bi se više mogao primjenjivati kao mehanizam za ograničavanje prekograničnog surogatnog majčinstva jer bi to bilo protivno načelu najboljeg interesa djeteta.⁸⁰ Postavljanjem tog mehanizma najviše su ugrožena prava i interesi djeteta, a na kraju će namjeravani roditelji ipak postići svoj cilj.⁸¹

6.1.2. Slučajevi *Mennesson* i *Labassee* protiv Francuske – mehanizam nepriznavanja pravnog roditeljstva

Drugi mehanizam ograničavanja prekograničnih surogatnih aranžmana je mehanizam nepriznavanja pravnog roditeljstva. Taj mehanizam primjenjuju države članice Vijeća Europe i Europske unije koje izričito zabranjuju surogatno majčinstvo.

I Republika Hrvatska je jedna od država koja izričito zabranjuje surogatno majčinstvo. Ako bi se naručitelji upisali u maticu rođenih kao pravni roditelji djeteta, time bi se dalo priznanje učinku ugovora o prekograničnom surogatnom majčinstvu koji je prema zakonu ništetan. Zato hrvatska vlast može odbiti priznati naručitelje kao pravne roditelje djeteta primjenjujući mehanizam nepriznavanja pravnog roditeljstva. Važno je razlikovati upis djeteta u maticu rođenih od upisa naručitelja kao pravnih roditelja. Odbijanjem upisa djeteta u maticu rođenih narušilo bi se njegovo pravo da odmah nakon rođenja bude upisano u maticu rođenih zajamčeno člankom 7. KPD-a i povrijedilo bi se načelo nediskriminacije utvrđeno u članku 2. iste Konvencije. Odbijanje upisa naručiteljima značilo bi postupanje u skladu sa zakonskom zabranom surogatnog majčinstva i u skladu s presumpcijom majčinstva.⁸²

Pitanje zakonitosti mehanizma nepriznavanja pravnog roditeljstva izneseno je u predmetima *Mennesson* protiv Francuske⁸³ i *Labassee* protiv Francuske⁸⁴. Naručitelji su dobili djecu putem

⁸⁰ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 787.

⁸¹ *Ibid.*, str. 788.

⁸² *Ibid.*, str. 789.

⁸³ *Mennesson v. France, Application no. 65192/11, Judgment 26.2.2014.*

⁸⁴ *Labassee v. France, Application no. 65941/11, Judgment 26.6.2014.*

komercijalnog prekograničnog surogatnog majčinstva koje su ugovorili u SAD-u. Tamo je sudskom odlukom priznato pravno roditeljstvo naručiteljima. U oba slučaja francuska vlast nije dopustila, pozivom na javni poredak, upis naručitelja kao roditelja djeteta u maticu rođenih. Da su francuske vlasti odobrile upis, priznale bi učinak ugovora o prekograničnom surogatnom majčinstvu, koji je po francuskom pravu ništetan, i priznale bi praksu koja je po zakonu izričito zabranjena. Naručitelji i djeca su podnijeli zajednički zahtjev ESLJP-u tvrdeći da im je mehanizmom nepriznavanja pravnog roditeljstva povrijeđeno pravo na zaštitu privatnog i obiteljskog života. ESLJP je podnositelje zahtjeva odbio u odnosu na povredu obiteljskog i privatnog života jer su francuske vlasti dopustile nastanjenje djece u Francuskoj, s tvrdnjom da su francuske vlasti postupale u okvirima dopustive margine procjene države. Međutim, ESLJP je došao do drugačijeg zaključka u pitanju prava na poštovanje privatnog života djeteta. Našao je da su francuske vlasti odbijanjem priznanja naručitelja kao pravnih roditelja, uzrokovale da se djeca nalaze u stanju pravne neizvjesnosti. S obzirom na činjenicu da je identificirao pravno roditeljstvo, državljanstvo i pravo nasljeđivanja kao elemente identiteta djeteta, te s obzirom na činjenicu da je pravo na identitet dio prava na poštovanje privatnog života, ESLJP je zaključio da je povrijeđen najbolji interes djeteta iz članka 3. KPD-a i članka 24. Povelje. Također je utvrđeno da je Francuska prekoračila marginu procjene i povrijedila djetetovo pravo na privatnost zaštićeno člankom 8. EKLJP-a i člankom 7. Povelje.⁸⁵ Donošenjem takve odluke ostavljeno je otvoreno pitanje do kuda seže margina procjene.⁸⁶ Francuske vlasti su prekoračile dopuštenu marginu procjene odbijanjem priznanja pravne veze između naručitelja, koji je ujedno bio i biološki otac, i djeteta. Sud je upozorio da najbolji interes djeteta mora biti vodič za svaku odluku, uključujući i odluku o priznavanju pravnog roditeljstva utvrđenog u inozemstvu.⁸⁷ ESLJP je donio jednaku odluku i u predmetima *Foulon i Bouvet protiv Francuske*.⁸⁸ Iz odluka je jasno da, jednom kad je utvrđena genetska veza oca naručitelja s djetetom, države više ne mogu primjenjivati mehanizam nepriznavanja pravnog roditeljstva. Prema tome bi pravno priznanje roditeljstva uspostavljenog u inozemstvu između djeteta i njegovog biološkog roditelja bilo jedini način kojim bi države mogle spriječiti povredu djetetova prava na privatnost.⁸⁹

⁸⁵ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 791.

⁸⁶ Blauwhoff; Frohn, *op.cit.*, (bilj. 21), str. 222.

⁸⁷ Trimmings, *op.cit.*, (bilj. 79), str. 199.

⁸⁸ *Foulon and Bouvet v. France, Application nos. 9063/14 and 10410/14, Judgment 21.7.2016.*

⁸⁹ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 792.

Presuda u slučaju Mennesson je obvezala nacionalne pravne sustave da legaliziraju pravnu vezu ako postoji genetska veza između djeteta i naručitelja nacionalnog ili prekograničnog surogatnog majčinstva, usprkos tome što nacionalni propisi to zabranjuju. ESLJP je donošenjem ovakvih presuda dao prednost djetetovoj biološkoj vezi s ocem. Zbog takvog pristupa dijete ostaje zakinuto za konvencijsko pravo na identitet zajamčeno u člankom 7. KPD-a, odnosno na informacije o svojoj genetskoj majci, bila to surogatna majka ili darivateljica jajne stanice. Može se zaključiti da je takva argumentacija predstavlja negiranje slobode i ovlasti svake države članice da odabere nepriznavanje surogatnih aranžmana i da ih smatra nemoralnim i nezakonitim. Stvaraju se dvostruki standardi u odnosu na surogatno majčinstvo. Iako država ima pravo da na svojem teritoriju zabranjuje surogatno majčinstvo, kad je riječ o surogatnom majčinstvu s međunarodnim elementom, u obvezi je priznati ga i upisati podatke u maticu rođenih, a sve na temelju kršenja djetetova prava na poštovanje privatnosti i obiteljskog života.⁹⁰ ESLJP je u slučaju Mennesson zauzeo stajalište prema kojem, ako postoji biološka veza između naručitelja i djeteta, država mora dopustiti upis naručitelja kao roditelja u maticu rođenih djeteta.⁹¹

6.1.3. Slučaj Paradiso i Campanelli protiv Italije - oduzimanje djeteta namjeravanim roditeljima

Slučaj Paradiso i Campanelli protiv Italije⁹² odnosio se na talijanski bračni koji su odlučili ostvariti roditeljstvo uz pomoć surogatne majke. Nakon što je pronađena surogatna majka podnositelji su sklopili ugovor o surogatnom majčinstvu s posredničkom agencijom. Zatim je u ruskoj klinici provedena *in vitro* oplodnja nakon koje su zametci umetnuti u maternicu surogatne majke. Dijete se rodilo u Moskvi. Surogatna majka je dala svoje pisano odobrenje, te su se podnositelji zahtjeva upisali kao roditelji djeteta u matičnom uredu u Moskvi. Nakon što je podnositeljica pribavila potrebne putne isprave, dovela je dijete u Italiju. Odmah nakon dolaska podnositelji su zatražili upis djeteta u maticu rođenih. Talijanske vlasti su ustanovile da su podnositelji zahtjeva prekršili propise koji zabranjuju surogatno majčinstvo i međunarodno posvojenje te su odbile registrirati podatke iz rodnog lista u kojem su upisani kao roditelji djeteta. S obzirom na to da djetetu nisu bili poznati biološki roditelji, talijanske vlasti su oduzele dijete roditeljima naručiteljima i smjestili ga kao napušteno kod udomitelja s namjerom da bude

⁹⁰ *Ibid.*, str. 793.

⁹¹ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 190.

⁹² *Paradiso and Campanelli v. Italy, Application no. 25358/12, Judgment 24.1.2017.*

posvojeno. Glavni prigovor podnositelja zahtjeva ESLJP-u odnosio se na odluku talijanskih vlasti da im oduzmu dijete i smjeste ga u njima nepoznatu udomiteljsku obitelj, a uz to im je bilo zabranjeno održavanje osobnih odnosa s djetetom. Dok je predmet došao pred ESLJP, treći su već posvojili dijete. Podnositelji su u zahtjevu tvrdili da im je povrijeđeno pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života zajamčeno člankom 8. EKLJP-a.⁹³

U tijeku postupka došlo je do razilaženja u shvaćanju dosega prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života od strane Sudskog Vijeća i Velikog vijeća. Veliko vijeće je zaključilo da obiteljski život nije niti postojao, te stoga nije moglo doći do povrede prava na poštovanje obiteljskog života. U donošenju tog zaključka Veliko vijeće je uzelo u obzir nepostojanje biološke veze, kratko trajanje zajednice i poduzimanje nelegalnih postupaka. Veliko vijeće daje prioritet javnom interesu, ali također prepoznaje kompleksnost pitanja odnosa naručitelja i djeteta kad ne postoji biološka veza. ESLJP je u presudi pokazao razumijevanje za postupanje talijanskih vlasti, istaknuo je da je država imala opravdan i zakonit cilj usmjeren da obeshrabri svoje državljane na postupke u inozemstvu koji su zabranjeni na njezinu teritoriju.⁹⁴ ESLJP je potvrdio isključivu nadležnost države u priznavanju pravnog odnosa između roditelja i djeteta, i to isključivo u slučaju biološke veze ili posvojenja, s ciljem zaštite prava djece.⁹⁵ Interes podnositelja zahtjeva za nastavkom odnosa s djetetom ima značajno manju težinu od javnih interesa i interesa djece. Prema mišljenju ESLJP-a, dopustiti podnositeljima zahtjeva da dijete ostane u njihovoj skrbi bilo bi jednako legalizaciji situacije koju su sami stvorili postupanjem koje je protivno talijanskim propisima.⁹⁶

Iz slučaja Paradiso i Campanelli može se jasno vidjeti da postoji diskriminacija djece ovisno o tome jesu li biološki povezana s naručiteljima ili nisu.⁹⁷ Uočljive su značajne razlike između odluka ESLJP-a u predmetu Paradiso i predmetu Mennesson. Dok u predmetu Paradiso izričito upozorava na opasnost od trgovine djecom, smatrajući kako nedostatak genetske povezanosti negira postojanje obiteljske veze, što dalje stvara plodno tlo za trgovinu djecom, u predmetu

⁹³ Trimmings, *op.cit.*, (bilj. 79), str. 195.

⁹⁴ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 185.

⁹⁵ Pregled prakse Europskog suda za ljudska prava, Informacije o novim presudama i odlukama Europskog suda za ljudska prava, siječanj – ožujak 2017., Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava, str. 20.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 21.

⁹⁷ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 188.

Menesson ne pridaje veće značenje tom problemu. Pitanje postoji li obiteljski život i je li on povrijeđen prosuđivano je na temelju postojanja, odnosno nepostojanja genetske veze između naručitelja i djeteta. Zbog nepostojanja genetske veze, ESLJP je u slučaju Paradiso propustio prepoznati najbolji interes djeteta kao ključno načelo. S druge strane, u slučaju Menesson, najbolji interes djeteta uputio je na postojanje povrede prava na privatni život djeteta.⁹⁸ U praksi ESLJP-a biološko roditeljstvo nije uvijek imalo odlučujuću ulogu u tumačenju članka 8. EKLJP-a, stoga biološka veza ne bi trebala imati odlučujuću ulogu ni u prethodno obrađenim slučajevima. Velike oscilacije u prepoznavanju najboljeg interesa djeteta i nisu novost u dosadašnjim odlukama ESLJP-a.⁹⁹

6.1.4. Slučaj D protiv Francuske

Podnositelji zahtjeva u slučaju D protiv Francuske¹⁰⁰ su bili francuski bračni par i dijete koje je rođeno putem prekograničnog surogatnog majčinstva. Dijete je rođeno u Ukrajini, nakon čega je izdan je rodni list u kojem su se podnositelji zahtjeva upisali kao djetetovi roditelji. Naručiteljica je bila genetska majka djeteta, međutim prema francuskom pravu majka djeteta je žena koja ga je rodila. Francuske vlasti su odobrile upis naručitelja kao oca djeteta, ali su odbile upisati naručiteljicu kao majku djeteta u maticu rođenih. Podnositelji su podnijeli zahtjev ESLJP-u tvrdeći da je došlo do povrede djetetovog prava na poštovanje privatnog života zajamčenog člankom 8. EKLJP-a i da je prema članku 14. EKLJP-a uživanje tog prava uskraćeno zbog diskriminacije na osnovi rođenja. ESLJP je utvrdio da nije došlo do povrede članka 8. EKLJP-a ističući da su francuske vlasti postupale u okviru dopustive margine procjene, kao ni do povrede članka 14. EKLJP-a jer su vlasti opravdano drugačije postupile. Odbijanje upisa podataka iz rodnog lista izdanog u inozemstvu djetetu rođenom putem surogatnog majčinstva ne vrijeđa pravo na poštovanje privatnog života, sve dok se pravni odnos roditelj – dijete može uspostaviti posvojenjem. ESLJP je uputio na savjetodavno mišljenje¹⁰¹ koje je donio na zahtjev francuskog

⁹⁸ *Ibid.*, str. 190.

⁹⁹ Shúilleabháin, *op.cit.*, (bilj. 22), str. 109.

¹⁰⁰ *D v. France, Application no. 11288/18, Judgment 16.7.2020.*

¹⁰¹ *Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, requested by the French Court of Cassation, Request no. P16-2018-001, Grand Chamber 10.4.2019.*

Kasacijskog suda. U predmetima Mennesson i Labassee, kao i Foulon i Bouvet, utvrđena je potreba da domaće pravo omogući priznavanje pravnog odnosa između djeteta rođenog putem prekograničnog surogatnog majčinstva i naručitelja, ako je on biološki otac, kako bi se zaštitilo pravo djeteta na poštovanje privatnog života. Međutim, pitanje priznanja pravnog odnosa između djeteta i naručiteljice ostalo je neriješeno, zbog čega je Kasacijski sud zatražio savjetodavno mišljenje ESLP-a. Savjetodavno mišljenje se odnosi na situaciju u kojoj je dijete rođeno pomoću gestacijskog surogatnog majčinstva u inozemstvu i koje je začeto zametkom dobivenim nakon *in vitro* oplodnje u kojoj su se koristile spolne stanice muškarca naručitelja i darivateljice koja je treća strana, i gdje je muškarac naručitelj priznat kao pravni roditelj u domaćem pravu. Kako bi se zaštitilo djetetovo pravo na poštovanje privatnog života u okviru članka 8. EKLJP-a, potrebno je da se u domaćem pravu osigura mogućnost priznavanja pravnog odnosa između žene naručiteljice i djeteta. Države nisu dužne registrirati u matici rođenih podatke iz rodnog lista izdanog u inozemstvu u kojem je naručiteljica određena kao pravna majka kako bi se uspostavio pravni odnos između naručiteljice i djeteta, pravni odnos se može uspostaviti i posvojenjem ili na drugi prikladan način.

6.2. Stanje propisa

Vijeće Europe je donijelo 1997. Konvenciju o ljudskim pravima i biomedicini¹⁰² koja jamči zaštitu ljudskih prava i ljudskog dostojanstva u području medicine i biologije. Imajući na umu problematiku surogatnog majčinstva, važno je spomenuti članak 2. Konvencije koji određuje da interesi i dobrobit ljudskog bića imaju prednost nad samim interesom društva i znanosti, kao i članak 21. koji propisuje zabranu da ljudsko tijelo i njegovi dijelovi budu izvor novčane dobiti, koji idu u prilog zabrani surogatnog majčinstva.

Odbor za društvena pitanja, zdravlje i održivi razvoj Parlamentarne skupštine Vijeća Europe raspravljao je o zaštiti djece kod prekograničnog surogatnog majčinstva. Odbor je imao zadatak usvojiti nacrt rezolucije *Human rights and ethical issues related to surrogacy*. Nacrt rezolucije je

¹⁰² Konvencija o zaštiti prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 13/2003

odbijen jer je samo bilo riječi o zaštiti djece rođene putem surogatnih aranžmana, ali bez izričite osude prakse surogatnog majčinstva.¹⁰³

Europskoj uniji je prioritet zaštita temeljnih prava i jačanje položaja europskih građana. Međutim, njezino djelovanje je ograničeno odredbama Ugovora o EU i Ugovora o funkcioniranju EU, pa se pitanja obiteljskog prava ne odnose na njezino unutarnje i vanjsko djelovanje. Europski parlament u godišnjim izvješćima upozorava na kršenje Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini, upozorava na kršenje prava djece, te na opasnost od pretvaranja djece u robu.

Nažalost, u Europskoj uniji ne postoji propis koji bi uređivao surogatno majčinstvo. Međutim, izvjesno je da Europska unija ide u smjeru legalizacije i liberalizacije surogatnog majčinstva. Legalizacija surogatnog majčinstva opravdava se zaštitom djetetovih prava i interesa.¹⁰⁴

Postoji mogućnost da se surogatno majčinstvo uredi *soft law* pristupom, putem preporuka tijela Europske unije. Nužno je da preporuke budu dosljedne i da održavaju europske vrijednosti, posebno zaštitu ljudskog dostojanstva, prava djece i vladavine prava.¹⁰⁵

7. Zaštita prava i interesa djeteta u prekograničnom surogatnom majčinstvu

Dopustivost surogatnog majčinstva je upitna, ponajviše zato što se zanemaruje zaštita djetetovih prava i dobrobiti. Ugovorom o surogatnom majčinstvu ugovaraju se prava i dužnosti naručitelja i surogatne majke, ali dijete ostaje izvan dosega pravne zaštite jer u trenutku sklapanja ugovora još nije začeto. Djetetovo pravo na saznanje podrijetla i pravo na odgoj i roditeljsku skrb nisu predmetom ugovora.¹⁰⁶

KPD sadrži univerzalne standarde koje država stranka mora jamčiti svakom djetetu. Prvi je dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Surogatno majčinstvo praktički negira dijete kao neovisnog nositelja prava.¹⁰⁷

¹⁰³ Čulo Margaletić; Preložnjak; Šimović, *op.cit.*, (bilj. 24), str. 797.

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 797.

¹⁰⁵ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 193.

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 176.

¹⁰⁷ Wade, Katherine, *The regulation of surrogacy: a children's rights perspective*, *Child Law Fam Q.*, 29, 2, 2017., str. 2.

Dijete nema nikakvog utjecaja na svoj pravni položaj i ovisi o surogatnoj majci i naručiteljima. Takva pozicija ga svodi na objekt želja odmičući ga od pravnog subjektiviteta zajamčenog KPD-om.¹⁰⁸

Nadalje, KPD propisuje u članku 7. da dijete mora biti odmah nakon rođenja upisano u matične knjige te mu se mora jamčiti pravo na ime, pravo na državljanstvo i koliko je moguće, pravo da zna tko su mu roditelji i da uživa njihovu skrb.

Surogatnim majčinstvom ugroženo je pravo djeteta da bude odgajano od roditelja.¹⁰⁹ S obzirom na to da je roditeljstvo vrijednost koja nastaje rođenjem djeteta, dijete je zakinuto za pravo na skrb roditelja zbog kraćeg ili duljeg perioda odvojenosti od rođenja do predaje naručiteljima, kao što je bilo u slučaju Paradiso i Campanelli.

ESLJP je u prethodnim predmetima našao da je došlo do povrede prava djeteta na identitet, uključujući pravo na nacionalnost i obiteljske odnose priznate zakonom koje jamči KPD. Prema presudi donesenoj u predmetu Mennesson povreda prava na identitet predstavlja kršenje najboljeg interesa djeteta. ESLJP je u predmetu Mennesson presudio da se nepriznavanjem prekograničnog ugovora o surogatnom majčinstvu krši pravo na poštovanje privatnog života iz članka 8. EKLJP-a, zanemarujući povredu drugih prava djece. Sud je svojim zagovaranjem gledišta da zabrana surogatnog majčinstva ne može imati prednost pred najboljim interesima djeteta praktički dao zeleno svjetlo surogatnim majčinstvima u inozemstvu. Poštovanje najboljeg interesa djeteta ostvaruje se poštovanjem djetetovih prava.¹¹⁰

KPD štiti pravo djeteta da zna za svoje roditelje. Iako ne određuje izričito što podrazumijeva pravo djeteta da zna za svoje roditelje i uživa njihovu skrb, moguće je da upućuje na pravo na kontakt s roditeljima i pravo na poznavanje svojeg identiteta. Ako se prihvati ideja da pravo na identitet obuhvaća pravo na saznanje svojeg podrijetla, države stranke bi imale dužnost registrirati i čuvati podatke o biološkim roditeljima djeteta kako bi mu osigurali pristup tim informacijama.¹¹¹ Sličnu interpretaciju je dao Odbor za prava djeteta UN-a, koji tumači da bi pravo na saznanje podrijetla trebalo uključivati i pravo djeteta da zna svoj genetski identitet, posebno kad je dijete

¹⁰⁸ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 182.

¹⁰⁹ Čl. 5. KPD

¹¹⁰ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 201-202.

¹¹¹ Preložnjak, Barbara, *Modern Challenges in the Implementation of the Child's Right to Know His Origin, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series, 4, 2020.*, str. 1178.

začeto pomoću neke od metoda medicinski potpomognute oplodnje. Međutim, prema članku 3. KPD-a, pristup podacima koji se odnose na podrijetlo djetetu može biti omogućen samo ako je to u njegovu najboljem interesu. Nadalje, ako pravo djeteta na saznanje svojeg podrijetla dolazi u sukob s pravima njegovih bioloških roditelja, ni članak 7. niti članak 8. ne rješavaju pitanje koje bi pravo trebalo prevladati u slučaju sukoba.¹¹² Djetetu se člankom 7. jamči pravo na saznanje svojeg podrijetla, koje mu u slučaju surogatnog majčinstva također može biti uskraćeno. Ako se u maticu rođenih dopusti upis naručitelja kao zakonskih roditelja djeteta, dijete neće imati pristup informacijama o svojim biološkim roditeljima. Za članak 7. veže se i pitanje ima li dijete pravo znati način na koji se rodilo, kao i identitet surogatne majke koja ga je rodila.¹¹³ Tumačenje ESLJP-a o pravu djeteta da zna tko su mu roditelji moglo bi se proširiti i na gestacijsku surogatnu majku, koja nema nikakvu genetsku vezu s djetetom. U predmetu *Odievre protiv Francuske*¹¹⁴ govori se, ne samo o važnosti prava djeteta da zna tko su mu roditelji, nego i o pravu djeteta da zna okolnosti vezane uz njegovo rođenje, što bi se također moglo primijeniti na situaciju kad je dijete rodila surogatna majka.¹¹⁵

Pravo na saznanje svojeg podrijetla povrijeđeno je u slučaju *Paradiso i Campanelli* jer dijete ne potječe ni od jednog naručitelja, a i u slučaju *Mennesson* jer dijete potječe od samo jednog naručitelja. Ako dijete nema genetsku vezu s naručiteljima, nikada neće znati tko su mu roditelji, što bi predstavljalo povredu članka 7. KPD-a. Posvojeniku je osigurano pravo da zna tko su mu roditelji, dok je dijete rođeno putem surogatnog majčinstva zakinjuto za to pravo.¹¹⁶

7.1. Trgovina djecom

Postaju li djeca objektom kupoprodaje pitanje je koje se uvijek veže za ugovor o surogatnom majčinstvu. Kupnja podrazumijeva davanje novčane vrijednosti, a prodaja primanje te novčane

¹¹² *Ibid.*, str. 1179.

¹¹³ Wade, *op.cit.*, (bilj. 107), str. 12.

¹¹⁴ *Odievre v. France, Application no. 42326/98, Judgment 13.2.2003.*

¹¹⁵ Mulligan, Andrea, *Protecting Identity In Collaborative Assisted Reproduction: The Right To Know One's Gestational Surrogate, International Journal of Law, Policy and The Family*, 34, 1, 2020., str. 38.

¹¹⁶ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 202.

vrijednosti. U komercijalnom surogatnom majčinstvu dijete je „roba“ za koju se daje određena novčana vrijednost.

ESLJP je u slučaju Paradiso i Campanelli presudom upozorio da je dijete predmet trgovine i da surogatno majčinstvo stvara ozbiljan problem legalizacije trgovine ljudima, ali u je slučajevima Mennesson i Labassee napustio primjedbe o trgovini djecom kako bi pogodio ostvarivanju surogatnih majčinstava.¹¹⁷

Surogatno majčinstvo stvara podlogu za trgovinu djece i prema Izvješću posebnog izvjestitelja UN-a o prodaji i seksualnom iskorištavanju djece, uključujući dječju prostituciju, dječju pornografiju i druge oblike spolnog iskorištavanja djece od 15. siječnja 2018. godine, u kojem se ističe potreba da se stvore jamstva kako bi se osigurala prevencija trgovine djecom u kontekstu altruističnog surogatnog majčinstva. Međutim, u izvješću se ne osuđuje surogatno majčinstvo, nego se govori o potrebi njegove regulacije kako bi se spriječila trgovina djecom.¹¹⁸

U članku 35. KPD propisuje da će „države stranke poduzeti sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile otmicu, prodaju i trgovinu djecom u bilo koju svrhu i u bilo kojem obliku.“ Surogatno majčinstvo se može smatrati trgovinom djece prema članku 2. Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece¹¹⁹ koji definira prodaju djece kao „svako djelo ili transakciju u kojoj dijete prenosi neka osoba ili skupina osoba drugim osobama uz naknadu ili bilo kakvu drugu nagradu.“ Na karakterizaciju komercijalnog surogatnog majčinstva kao trgovine djecom ne utječe činjenica da je dijete biološki povezano s roditeljima naručiteljima, jer postojanje biološke veze s djetetom ne stvara vlasnička prava.¹²⁰ Što se tiče domaćeg zakonodavstva, Kazneni zakon¹²¹ Republike Hrvatske u članku 106. propisuje zabranu trgovanja ljudima.

¹¹⁷ *Ibid.*, str. 201.

¹¹⁸ *Ibid.*, str. 203.

¹¹⁹ Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 5/02.

¹²⁰ Shúilleabháin, *op.cit.*, (bilj. 22), str. 112.

¹²¹ Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21

8. Iskorištavanje žena

Surogatna majka ne smije biti prisiljena na sklapanje ugovora o surogatnom majčinstvu niti smije biti podvrgnuta restriktivnim uvjetima tijekom ili nakon trudnoće.¹²² Slobodan pristanak surogatne majke je važan element komercijalnog ugovora o surogatnom majčinstvu. Opravdanje takvog ugovora temelji se na autonomiji volje surogatne majke. Ako je dan slobodan pristanak, do iskorištavanja žena ne bi trebalo doći. Međutim, sloboda volje kod ugovora o surogatnom majčinstvu je prijeporna jer se usluga rađanja djeteta za drugog koju pruža surogatna majka odnosi na privremeni ustup vlastitih reproduktivnih funkcija za tuđu korist.¹²³

Ljudsko tijelo smatra se *res extra commercium* i njegova zaštita potpada pod osobna prava, zbog čega je komercijalizacija ljudskog tijela u većini pravnih sustava zabranjena.¹²⁴

Pobornici surogatnog majčinstva reproduktivna prava žene izvode iz slobode njezine volje. Međutim, autonomna volja čovjeka nije neograničena, nego se treba kretati u okvirima volje, slobode i prava drugih osoba te u okviru ljudskog dostojanstva.¹²⁵ Ostvarivanje prava na autonomiju od strane pojedinca ne smije ići na štetu čitavog društva.¹²⁶ Ljudski život i zdravlje su temeljna dobra pojedinca i zaštićeni su sustavom ljudskih prava u svim međunarodnim dokumentima, te imaju zajednički izvor u ljudskom dostojanstvu.¹²⁷ Eksploatacija žene ne mora biti nužno povezana s nekim oblikom kompenzacije, iskorištavanje postoji uvijek kada se nečiji ovisan položaj iskorištava u vlastitu korist. Stoga, surogatna majka je iskorištavana čim raspoláže svojim tijelom za tuđu korist. Značajka surogatnog majčinstva je odnos istodobne i uzajamne podređenosti i nadređenosti. Surogatna majka je u podređenom i ovisnom položaju u odnosu na naručitelje, a s druge strane se i naručitelji nalaze u ovisnom položaju jer je njihovo nerođeno dijete u „rukama“ surogatne majke.¹²⁸

¹²² Blauwhoff; Frohn, *op.cit.*, (bilj. 21), str. 228.

¹²³ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 193.

¹²⁴ *Ibid.*, str. 194.

¹²⁵ *Ibid.*, str. 196.

¹²⁶ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.* (bilj. 1), str. 44.

¹²⁷ Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 196.

¹²⁸ *Ibid.*, str. 198.

Kako bi spriječili iskorištavanje žena nacionalni sustavi postavljaju zabranu surogatnog majčinstva. Pitanje zaštite žene koja se nalazi u ulozi surogatne majke prelazi državne granice, što zahtjeva odgovor međunarodne zajednice.¹²⁹

Komercijalno surogatno majčinstvo predstavlja opasnost od iskorištavanja žena slabijeg imovinskog statusa radi posudbe reproduktivnih organa ili radi pribavljanja spolnih stanica. Ženama koje nude takve usluge potreban je novac za preživljavanje. Iako Zakon o uzimanju i presađivanju ljudskog tijela u svrhu liječenja¹³⁰ određuje uvjete u kojima je presađivanje dopušteno, isključuje svoju primjenu kad se radi o reproduktivnim tkivima i organima. Ta materija je regulirana ZMPO-om koji zabranjuje stjecanje novčane dobiti za darovane spolne stanice i zabranjuje trgovanje spolnim stanicama. Kaznenim zakonom predviđeno je kažnjavanje osoba koje trguju ljudskim stanicama i zamecima.¹³¹

Slobodno raspolaganje tijelom nije neograničeno. Prodaja organa i dijelova tijela te njihovo dobrovoljno darivanje u mnogim pravnim sustavima je zabranjena.¹³² Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine i Dodatni protokol uz Konvenciju¹³³ u članku 21. određuju da ljudsko tijelo i njegovi dijelovi ne mogu biti izvor stjecanja novčane dobiti. Nošenje i rađanje djeteta za drugoga radi stjecanja financijske koristi vrijeđa temeljne vrijednosti demokratskog društva kao što su zaštita žena od iskorištavanja i zaštita djeteta rođenog putem surogatnog majčinstva. Komercijalno surogatno majčinstvo otvara put komercijalizaciji ljudskih prava.¹³⁴

Odluka surogatne majke da obavi pobačaj ne može biti podložna ograničenjima ugovora. Ženi se ne može uskratiti donošenje odluka o vlastitom tijelu, čak i ako nosi tuđe dijete, niti je se može prisiliti na pobačaj, osim kada postoje opravdani zdravstveni razlozi.¹³⁵ Protivna odredbama

¹²⁹ *Ibid.*, str. 199.

¹³⁰ Zakon o uzimanju i presađivanju ljudskog tijela u svrhu liječenja, Narodne novine, br. 177/04, 45/09, 144/12, 144/12

¹³¹ Čl. 107. KZ

¹³² Hrabar, *op.cit.*, (bilj. 2), str. 196.

¹³³ Dodatni Protokol uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine u vezi presađivanja organa i tkiva ljudskog porijekla, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 13/2003

¹³⁴ Roksandić Vidlička; Hrstić; Kirin, *op.cit.* (bilj. 1), str. 44.

¹³⁵ *Ibid.*, str. 48.

Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece¹³⁶ i odredbama Kaznenog zakona koje se odnose na protupravni prekid trudnoće bi bila odredba ugovora koja bi određivala zabranu ili dužnost surogatne majke da pobaci dijete.¹³⁷

Zaključak

Mnogi koji su godinama pokušavali bezuspješno zatrudnjeti, na prirodan način ili pomoću metoda medicinski potpomognute oplodnje, našli su rješenje u surogatnom majčinstvu. Parovi traže uslugu surogatnog majčinstva najčešće tek nakon što su iskoristili sve druge metode potpomognute reprodukcije. Surogatno majčinstvo je pomoglo mnogima koji su izgubili svaku nadu da će moći imati djecu. Međutim, negativni učinci surogatnog majčinstva su puno veći i značajniji od pozitivnih. Surogatno majčinstvo najviše pogoduje naručiteljima, zanemarujući dijete, koje je glavni razlog zbog kojeg surogatno majčinstvo uopće postoji. Želja imati dijete ne bi smjela biti važnija od samog djeteta. Roditelji su ti kojima zaštita prava i najboljeg interesa djeteta treba biti prioritet. Očito je da naručitelji na prvo mjesto stavljaju želju za stvaranjem obitelji, ne uzimajući u obzir učinak koji će surogatno majčinstvo imati na dijete.

ESLJP je propustio zaštititi najbolji interes i prava djeteta. Iako je u predmetima o kojima je odlučivao došlo do povrede više različitih prava, zaštitio je jedno pravo na štetu drugih, ili je pak neka potpuno zanemario. Osim toga, neujednačenost prakse ESLJP-a dodatno pridonosi zamršenosti odnosa nastalih surogatnim majčinstvom. Zabrinjavajuće je da ESLJP, u većem broju slučajeva u kojima je odlučivao, nije našao da komercijalno prekogranično surogatno majčinstvo predstavlja opasnost od trgovine djecom. Svako komercijalno surogatno majčinstvo trebalo bi se osuditi, neovisno o tome postoji li ili ne postoji genetska povezanost naručitelja s djetetom.

Naručitelji koji ugovaraju prekogranično surogatno majčinstvo svjesno krše odredbe nacionalnog zakonodavstva, znajući kakve će posljedice snositi oni i dijete. Potrebno je donijeti konkretan odgovor na pitanje kako postupiti u najboljem interesu djeteta i zaštititi njegova prava kada su naručitelji prekršili propise koji zabranjuju surogatno majčinstvo. Kako bi se spriječilo da

¹³⁶ Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, Narodne novine, br. 18/78, 88/09

¹³⁷ Roksandić Vidlička; Hršćić; Kirin, *op.cit.* (bilj. 1), str. 48.

uopće nastane takva situacija bilo bi potrebno zabraniti surogatno majčinstvo na međunarodnoj razini. Zabranom komercijalnog surogatnog majčinstva bi se najučinkovitije osigurala zaštita djece. Međutim, s obzirom na praksu ESLJP-a manje je vjerojatno da će se to ostvariti. Neovisno o tome hoće li međunarodna zajednica u budućnosti zabraniti ili dopustiti surogatno majčinstvo, trebalo bi međunarodnom konvencijom zaštititi prava djece i zaštititi žene od iskorištavanja u surogatnim aranžmanima.

Surogatno majčinstvo nije samo pravni problem, ono se mora sagledati i s medicinskog, moralnog, etičkog, socijalnog i psihološkog aspekta. Novonastalu situaciju je uvijek potrebno sagledati iz svih kutova kako bi se mogla donijeti najbolja moguća odluka. Stoga, to bi se trebalo uzeti u obzir ako bi se razmatralo dopuštanje surogatnog majčinstva. Ako bi se u budućnosti u Republici Hrvatskoj pojavio interes za regulacijom surogatnog majčinstva, trebalo bi se dopustiti isključivo altruistično surogatno majčinstvo. Trebale bi se unijeti izmjene u ZMPO kojim bi se dopustilo altruistično surogatno majčinstvo i to pod strogim uvjetima. Međutim, Republika Hrvatska bi trebala zadržati zabranu svakog oblika surogatnog majčinstva, jer se na taj način najbolje štite prava djeteta.

Literatura

Knjige i članci:

Blauwhoff, Richard; Frohn, Lisette, *International Commercial Surrogacy Arrangements: The Interest of the Child as a Concern of Both Human rights and Private International Law, u: Fundamental Rights in International and European Law*, 2016., str. 211-241.

Čulo Margaletić, Anica; Preložnjak, Barbara; Šimović, Ivan, *PRESUMPTION OF MOTHERHOOD ON CROSSROAD SURROGACY ARRANGEMENTS IN EU, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 3, 2019., str. 778-802.

Gruenbaum, Daniel, *Foreign Surrogate Motherhood: mater semper certa erat, The American Journal of Comparative Law*, 60, 2, 2012., str. 475-505.

Hrabar, Dubravka, Surogatno majčinstvo kao moderan oblik eksploatacije žena i trgovine djecom, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 70, 2-3, 2020., str. 171-212.

Hrabar, Dubravka, Pravni dosezi medicinske oplodnje u Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 60, 2, 2010., str. 415-442.

Korać Graovac, Aleksandra, Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag-kako zaštititi prava djece i roditelja, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, 8, Posebni broj /2017., str. 51-73.

Mulligan, Andrea, *Protecting Identity In Collaborative Assisted Reproduction: The Right To Know One's Gestational Surrogate*, *International Journal of Law, Policy and The Family*, 34, 1, 2020., str. 20-42.

Pregled prakse Europskog suda za ljudska prava, Informacije o novim presudama i odlukama Europskog suda za ljudska prava, siječanj – ožujak 2017., Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava, str. 1- 46.

Preložnjak, Barbara, *Modern Challenges in the Implementation of the Child's Right to Know His Origin*, *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, 4, 2020., str. 1175-1203.

Roksandić Vidlička, Sunčana; Hršić, Dijana; Kirin, Zrinka, *Bioethical and legal challenges of surrogate motherhood in the Republic of Croatia*, *JAHR*, 3, 5, 2012., str. 37-67.

Shúilleabháin, Máire Ní, *Surrogacy, System Shopping, and Article 8 of the European Convention of Human Rights*, *International Journal of Law, Policy and The Family*, 33, 1, 2019., str. 104-122.

Trimming, Katarina, *Surrogacy Arrangements and the Best Interest of the Child: The Case Law of the European Court of Human Rights, u: Fundamental Rights and the Best Interests of the Child in Transitional Families*, 2019., str. 187-208.

Wade, Katherine, *The regulation of surrogacy: a children's rights perspective*, *Child Law Fam Q.*, 29, 2, 2017., str. 1-21.

Župan, Mirela; Puljko, Vjekoslav; Sukačić, Marko, *Međunarodni ugovori o zamjenskom majčinstvu – nestaje li paradigma mater semper certa est?*, *Pravni vjesnik*, 29, 2, 2013., str. 7-20.

Pravni izvori:

Dodatni Protokol uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine u vezi presađivanja organa i tkiva ljudskog porijekla, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 13/2003

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 5/02

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21

Konvencija o pravima djeteta, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 12/93, 20/97, 4/98, 13/98

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 18/97, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 13/2003

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 12/93.

Obiteljski zakon, Narodne novine, br. 103/15, 98/19

Povelja Europske unije o temeljnim pravima, Službeni list Europske unije, C 202, 7.6.2016., str. 389-405.

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10., 5/14

Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, Narodne novine, br. 86/12

Zakon o uzimanju i presađivanju ljudskog tijela u svrhu liječenja, Narodne novine, br. 177/04, 45/09, 144/12, 144/12

Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, Narodne novine, br. 18/78, 88/09

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Narodne novine, br. 136/21

Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, requested by the French Court of Cassation, Request no. P16-2018-001, Grand Chamber 10.4.2019.

A preliminary report on the issues arising from international surrogacy arrangements, Prel. Doc. No. 10, March 2012., Hague Conference on Private International Law

Report on principles concerning the establishment and legal consequences of parentage- "The White Paper", Committee of experts on family law, Council of Europe, Strasbourg, 2006.

Sudska praksa:

D and others v. Belgium, Application no. 29176/13, Judgment 11.9.2014.

D v. France, Application no. 11288/18, Judgment 16.7.2020.

Labassee v. France, Application no. 65941/11, Judgment 26.6.2014.

Mennesson v. France, Application no. 65192/11, Judgment 26.2.2014.

Odievre v. France, Application no. 42326/98, Judgment 13.2.2003.

Paradiso and Campanelli v. Italy, Application no. 25358/12, Judgment 24.1.2017.

Izjava o izvornosti

Ja, __Lucija Karadža__ (ime i prezime studenta/ice) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

**_Lucija Karadža, v.r._
(potpis studenta)**